

Baumann Tímea

Mezővári gyermekek nyelvi szocializációja. Az additív kétnyelvűség esélyei a kárpátaljai magyarok körében

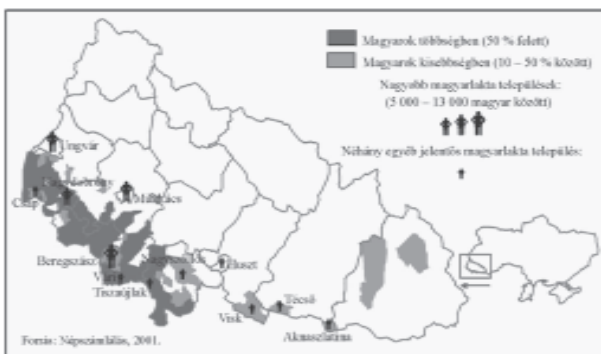
1. Bevezetés

Írásomban egy ukrainai (kárpátaljai), magyar nemzetiségű kisebbség által lakott település, Mezővári legifjabb generációjának nyelvi helyzetét, nyelvi szempontból történő szocializációját kívánom bemutatni. Ezzel együtt vázolom annak a feltételrendszerét, esélyét és szükségét, hogy az itt élő, magyar nemzetiségű gyermekek magyar-ukrán kétnyelvűvé váljanak, vagyis, hogy anyanyelvük megtartása mellett megtanulják az államnyelvet is.

2003 és 2004 között Kárpátalján, Mezőváriban végeztem kutatásokat. Írásom elsősorban ennek a terepmunkának – interjúk és kérdőívek – az eredményeit veszi alapul. Továbbá utalok más kutatók Kárpátalján végzett vizsgálataira, a nyelvpolitikával, kisebbségpolitikával és kétnyelvűséggel kapcsolatos szakirodalmakra, valamint a nemzet és a nacionalizmus kérdéseivel foglalkozó kutatók írásaira.

A mai független Ukrán Köztársaság 1991-ben alakult meg a Szovjetunió felbomlását követően. Az ország területén (603.700 km²) 48.457.000 fő (2001-es évi népszámlálási adatok szerint) él. A lakosság a következő etnikai csoportokra oszlik: ukrán – 77,8%, orosz – 17,3%, zsidó – 0,2%, belorusz – 0,6%, moldován – 0,5%, bolgár – 0,4%, lengyel – 0,3%, magyar – 0,3%, román – 0,3%, krími tatár – 0,5%.

Az Ukrajnában élő magyar nemzeti kisebbség 95%-a (163 111 fő az 1989-es népszámlálási adatai alapján) az általunk Kárpátaljaként (*Kárpátalja megye*) megnevezett területen él (Csernicskó 2002: 153-154). Kárpátalja 1,3 millió lakosának a magyar nemzetiség 12,5 %-át teszi ki, tehát nem alkot ezen a területen

sem relatív többséget. Viszont a Kárpátalján élő magyarok 89–90 százaléka Kárpátalja 4 járásában, az ungvári, munkácsi, beregszászi és nagyszőlősi járásban él. Ezek a járások szomszédosak, és az ukrán-magyar államhatár közvetlen közelében található; vagyis az Ukrajnában élő magyarok túlnyomó többsége összefüggő tömbben él az anyaország közvetlen közelében (Csernicskó, 2002: 153-154). Továbbá elszigetelt tömböket alkot a magyarság a Felső-Tisza vidékén, valamint szórványok találhatóak a Felső-Borzsa, Felső-Latorca, Felső-Ung völgyében.

2. Az ukrán nemzetépítés és az anyaország politikájának hatásai a magyar nemzeti kisebbségre

2.1. Fiatal nemzetállam a nemzetépítés folyamatában

Ukrajna 1991. augusztus 24-én jelentette be függetlenségét, elszakadását a Szovjetuniótól. Ezzel egy új állam berendezkedésének időszaka vette kezdetét, amelyről egyre nyilvánvalóbban kijelenthető, hogy nemzetállamként – az ukrán nemzet államaként – határozza meg magát.

Mi az oka, hogy Kelet-Európában a 20. század végén, a 21. század elején virágzásnak indult a nemzetállami eszme és a nacionalizmus? Miroslav Hroch (2000) „új nemzeti mozgalmaknak” nevezi ezt a 19. századi nacionalizmust követő, közép- és kelet-európai tendenciát, amely a félbemaradt nemzetépítést teszi újra központi politikai kérdéssé ebben a régióban.¹ John Plamenatz nem megkésettségről beszél a kelet-európai régióban, hanem eltérő civilizációról és normarendszerről. Szerinte a megkésettség érzése azért alakulhatott ki, például a szláv népekben, mert elkezdtek a nyugati, tőlük eltérő normarendszert mintának tekinteni. Plamenatz (1995: 63-64) az így kialakuló nacionalizmust keleti nacionalizmusnak nevezi. Rogers Brubaker (1996: 23-40) a posztszovjet államokban tapasztalható nacionalizmust a Szovjetunió nemzetiségpolitikájával is kapcsolatba hozza. Amint kifejti, a Szovjetunió egy többnemzetiségű, tehát nemzetállam feletti föderáció volt. A nemzetközi (nemzetfeletti) „szovjet ember”-identitás kialakítása mellett a Szovjetunió nem üldözte a nemzeti törekvéseket, sőt elismerte és intézményesítette az egyes nemzetek létét az államban. Mivel a Szovjetunió mint etnoterületi (ethnoterritorial) föderáció mind a területi, mind a személyes nemzettudatot intézményesítette, önmaga segítette elő az irányítása alatt álló nemzetek nacionalizmusának kifejlődését.

A fenti elméletek alapján nem csodálkozhatunk a posztszovjet államok nemzetállami koncepciójának kiérlelődésén. Fontos figyelembe vennünk azonban, hogy ezen

¹ „... Nemzeti mozgalomnak ezeket a szervezett erőfeszítéseket nevezem, melyek a teljesen fejlett nemzet valamennyi attribútumának megszerzésére irányultak (...)” (Hroch 2000: 16).

államok esetében a nemzetépítés folyamatában lévő államokról van szó.² Minthogy ez a kelet-európai, 20. század végi nemzetépítés a nyugat-európai civilizáció által kialakított nemzetállamot tekinti mintának, amely viszont hiányzik ebből a térségből, elsősorban a hiányzó kulturális jegyek és nemzeti identitás kialakítása mentén megy végbe, és célja, hogy egy kulturálisan homogén csoportot hozzon létre az állam területén, „akinek a (nemzet)állama lehet, és akiért létezhet” (Brubaker 1996: 5).

Ukrajnának egy összetett feltételrendszernek kellett megfelelnie ahhoz, hogy magát az ukrán nemzet államaként határozhassa meg. Mivel Ukrajna ezelőtt sosem létezett állami alakulatként, és így nem létezett eddig ukrán nemzet sem, az államnak (pontosabban a kormányzó elitnek) most kell kialakítania az ukrán nemzeti azonosságtudatot. Ennek az azonosságtudatnak, az ukrán kultúrnemzetnek a kialakítását nevezhetjük ebben az ifjú államban „nemzetépítésnek”. Ezt több tényező is nehezíti. Miroslav Hroch (2000) nemzetdefiníciójának kiemelt jegyeit figyelembe véve megvizsgálhatjuk az ukrán nemzet önmeghatározásának nehézségeit. Az első fontos jegyet, a „közös emlékezetet”, „közös sorsot” tekintve el kell mondanunk, hogy a jelenlegi Ukrajna területe sosem volt egységes. A keleti területek évszázadokon keresztül Oroszország befolyása alatt álltak, míg a nyugati területek más, különböző államalakulatok részei voltak (Cserniczkó 1998a: 129). A nyelvi és kulturális kötődések szempontjából ugyanígy szinte a semmiből teremtés helyzetével állunk szemben. A 19. század második felében ugyan kibontakozott az ukrán nép körében is a nemzeti mozgalom, ukrán irodalmi nyelv is született (Jelentések... 2004), de a Szovjetunió időszaaka alatt kialakult orosz dominancia hamar elsöpörte ennek eredményeit. Az ukrán nyelv ugyan továbbra is használatban maradt, de főképpen csak saját nemzetisége körében, és egy „nagyobb”, nemzetközibb nyelv, az orosz dominanciája miatt háttérbe szorult a mai Ukrajna területén. A mostani, „posztszocialistának” nevezett időszakban a saját nyelvüknek és kulturális jegyeiknek kívánnak dominanciát szerezni, ami nem csak az eddigi ismeretlenség miatt, de az ország etnikai megosztottsága miatt is nehéz. A harmadik kiemelt jegy, „a civil társadalomként szerveződő csoport tagjainak egyenlősége” tekintetében szintén az etnikai súrlódásokat, és az ukránok dominanciáját kell megemlíteni, mint nehezítő tényezőt az egységes nemzet kialakításában.

A kialakítandó nemzeti kulturális jegyek közül kiemelkedik az európai nemzetállam-meghatározásban a *nemzeti nyelv* szerepe. Ukrajna esetében is az ukrán nyelv állami, hivatalos nyelvvé (nemzeti nyelvvé) tétele a nemzetépítés döntő pillanata, hiszen a nyelvet az ukrán nemzeti identitás legfőbb szimbólumának tekinti. Az 1996-

---

² Nemzetépítésen Almond-ot és Powell-t idézve a következőt értem: „A nemzetépítés a politikai fejlődés *kulturális* szempontjait hangsúlyozza, az elkötelezettség és lojalitás áthelyezését a kisebb törzsektől, falvaktól a nagyobb központi politikai rendszerekhez” (Korts 2000: 70).

ban elfogadott ukrán alkotmány 10. cikkelye is egyértelműen határozza meg az ukrán nyelv státusát: „Az államnyelv Ukrajnában az ukrán nyelv” (Csernicskó 1998b: 9). Ezzel egy időben megkezdődött az ukrán nyelv dominánsá tétele az állam területén. A nyelvtörvényben lefektetett szabályozásokat az ukrán állam a tapasztalatok szerint egyre szigorúbban betartatja, egyre inkább érvényt kíván szerezni az ukrán nyelv számára állampolgárai körében annak érdekében, hogy létrehozza az egységes azonosságtudattal rendelkező közösséget.

2.2. *A magyar nemzeti kisebbség helyzete és helye a nemzetállamban*

Amikor egy kisebbségi csoport helyzetét vizsgáljuk, érdemes figyelembe venni a Brubaker (1996) által felvázolt hármas összefüggésrendszert. Eszerint egy állam nemzeti kisebbsége két további változó által befolyásolt, és egy összefüggő, hármas hatásrendszert alkot. Ennek a hármasnak a tagjai: 1. az új, független állam nemzetépítő nacionalizmusa (nationalizing nationalism of newly independent state); 2. a külső nemzeti anyaország határon átfelőlő nacionalizmusa (transborder nationalism of external national homeland); 3. a nemzeti kisebbség nacionalizmusa (nationalism of national minority). Brubaker szerint a hármas tagjai kölcsönhatásban vannak. A nemzetépítő nacionalizmus az új nemzetállam által képviselt nemzet érdekeit védi. Az anyaország határon átfelőlő nacionalizmusa ezzel ellentétes, és dinamikus viszonyban áll vele. Az anyaország látszólag az adott nemzetállam területén élő nemzeti kisebbség érdekében cselekszik, valójában – Brubaker szerint – saját politikai érdekeit érvényesíti. E két ellentétes irányú nacionalizmus között helyezkedik el a nemzeti kisebbség, amelynek szintén megvan a saját nacionalizmusa. Ez a nacionalizmus szintén ellentétes a nemzetállaméval, de nem feltétlenül van harmonikus viszonyban az anyaállam nacionalizmusával sem (Brubaker 1996: 4-7, 55-69). A hármas rendszer alkalmazható a kárpátaljai magyar nemzeti kisebbség helyzetének vizsgálatára. Esetünkben a hármas rendszer tagjai a következők:

1. az ukrán nemzetállam nemzetépítő nacionalizmusa (kisebbségpolitikája);
2. Magyarország mint anyaország a magyar-ukrán határon (is) átfelőlő nacionalizmusa (határon túli magyarokkal kapcsolatos politikája)
3. a kárpátaljai magyar nemzeti kisebbség mint nemzeti csoportosulás

Ha megvizsgáljuk az ukrán állam nemzetépítő nacionalizmusának kisebbségeket érintő lépéseit a megalakulás, vagyis 1991 óta, azt tapasztalhatjuk, hogy a nemzetépítő szándék ellenére eleinte javult a kisebbségek helyzete az országban – így a magyar kisebbségé is. Az ukrán állam biztosította a területén élő kisebbségi állampolgárok jogait. Az Ukrajnában élő nemzetiségek jogait a következő dokumentumok biztosítják: *Ukrajna nemzetiségi jogainak nyilatkozata* (1991), *Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről* (1992), továbbá elvileg a *Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája*, amelyet az ország 1996-ban írt alá, és 1999 végén ratifikált.

Ukrajna azonban a nemzetállami eszménykép megvalósítását, az ukrán nemzetépítést tűzte ki célul. Ez nehezen egyeztethető össze a kisebbségek tág jogkörének biztosításával, hiszen így az ukrán állampolgárok majdnem 30 %-a (ennyit tesznek ki hivatalos adatok szerint a kisebbségek) esik ki az ukrán nemzetépítő folyamatból. A függetlenedés utáni első időszakban azonban a szuverenitás biztosítása érdekében szükséges volt az állam részéről az alapvető európai normák elfogadása (a kisebbségek tekintetében is). Ukrajna újabb rendeleteiben megpróbálja korlátozni a kisebbségek jogait – elsősorban nyelvhasználati jogait, és megköveteli a hivatalos államnyelv elsajátítását.

A kisebbségek jogainak, különösen nyelvi jogainak egyre szembetűnőbb korlátozása valójában egy másik hármass rendszer konfliktusára vezethető vissza. Ennek a rendszernek a tagjai: 1. az ukrán nemzetállam; 2. a hatalmas és nagybefolyású szomszéd, a Szovjetunió alatt a domináns csoportot képviselő Oroszország; 3. a nagyszámú orosz nemzetiségű kisebbség. Az ukrán nemzetépítő törekvések ugyanis elsősorban a domináns orosz kisebbség visszaszorítására irányulnak, hiszen az ukrán politikai gondolkodás számára az orosz nemzet a „másik” (Kuzio 2002), amelytől el kíván különülni, illetve amelynek ellenében saját nemzeti identitást akar kiépíteni. Az esetben azonban, ha az ukrán állam egy a lakosság 22,1 %-át kitevő kisebbség jogait akarja korlátozni, nyilvánvalóan a többi kisebbség – így a magyarság is – is hátrányba kerül.

Magyarország mint anyaország nemzetépítő törekvésének, a határon túli magyarokkal kapcsolatos politikájának befolyását tekintve Bárdi Nándor nyolc korszakot különít el (Bárdi 2004/2: 8). Az ukrán állam megalakulásának időszakában a magyar politika erős hatással volt az ifjú nemzetállamra, így a magyar kisebbség jogi helyzetét is kellően tudta befolyásolni. A magyar kormányzatok hatása elsősorban a támogatáspolitikában észlelhető, amennyiben főként anyagi, de kulturális támogatásokkal is segítik a magyar kisebbségek saját intézményrendszerének kialakítását és működését. Ez a tevékenység részint a kisebbségi magyarság fennmaradásáért, részint a szomszédos nemzetállam nemzetépítő nacionalizmusa ellenében, részint saját politikai érdekeinek védelmében történik, és az 1990 óta működött egyes kormányzatoknál mind-mind eltérő stratégiát követett (l. bővebben: Bárdi 2004).

Hármass rendszerünk harmadik változója a kárpátaljai magyar nemzetiségű kisebbség, amely a két másik változó kettős politikai hatásában helyezkedik el. A magyar kisebbség Ukrajnában „nemzeti kisebbségnek” (Nicola Girasoli, in: Bartha, 1999: 75-76) számít. Amint már fentebb szerepelt, a magyar kisebbség az ország lakosságának csupán 0,3 %-át teszi ki, és még Kárpátalja megyében sem alkot többséget (noha egy tömbben él, amely területi jogokat, tkp. részleges autonómiát biztosít számára). Ehhez még hozzájárul a földrajzi távolság az ország közigazgatási központjától, Kijevtől, valamint a Kárpátok mint természetes választóvonal, amely elkülöníti az ország többi részétől. Így a magyar kisebbség valójában kevéssé tudja saját érdekeit képviselni az ukrán államban.

2.3. A magyar kisebbség viszonyulása a nemzetállam (és az anyaország) nyelvi követeléseihöz: egynyelvűség, kétnyelvűség vagy nyelvcseré?

Érdekes megvizsgálni, milyen stratégiát folytathat egy kis létszámú, jelenleg kevés politikai és gazdasági erővel bíró kisebbség a (nemzet)állam nemzetépítő munkájával szemben. A kárpátaljai magyarság esetében két véglet között mozoghatunk. Az egyik véglet a *nyelvcseré*. Ha az állam olyan lehetőségeket kínál, amelyek eléggé kecsegtetőek, valamint a csoport saját identitása nem eléggé erős, nyelvet válthat. A másik szélsőséges választás, hogy a közösség teljesen elzárkózik az ukrán állam elől, önálló életet él, illetve az anyaország felé fordul, és így *megmarad egynyelvűnek* (kisebbségi nyelvűnek). A kárpátaljai magyarság esetében az utóbbi a jellemző tendencia, ami viszont – amint majd a jövőkép vizsgálatánál kifejtem – a teljes elszigetelődés, illetve az anyaország vonzása általi felszámolódás veszélyével jár. Egy harmadik – némiképp köztes – lehetőséget jelentene, ha a kárpátaljai magyar kisebbség *kétnyelvűvé* válna. A kétnyelvűség fogalmának igen sokrétű és tág a meghatározása (Bartha 1999: 31-40). Kétnyelvűség alatt itt azt értem, hogy a magyar nemzetiségű egyén illetve közösség egyrészt birtokában lenne saját anyanyelvének, másrészt elsajátítaná az államnyelvet. Nyilvánvalóan ez a fajta kétnyelvűség egy nemzetállamban egyelőre egyoldalú – amennyiben a többségi csoport nem tanulja meg a kisebbségi nyelvet, tehát a kommunikáció velük kizárólag többségi nyelven folyik –, de még mindig jobb túlélési stratégia, mint az elszigetelődés, vagy a nyelvcseré.. Ez a kétnyelvűség azonban – főleg a magyar nemzetiségű tömbben, amelyet vizsgáltam – nem jelenti az ukrán nyelv megfelelő szintű tudását.

Az *anyanyelv* a kisebbségi magyarok számára döntő tényező az identitás szempontjából. Ezt bizonyítja Gereben Ferenc és Tomka Miklós 1998-as kérdőíves felmérése is (Gereben 2002: 189). Ezért általában a kétnyelvűségről nincsenek túl jó véleménnyel: ha lehet, megpróbálják elkerülni, mivel úgy tartják egy második nyelv (általában az államnyelv) megtanulása menthetetlenül nyelvcseréhez, ezáltal pedig asszimilációhoz vezet. Ezt nevezzük aszimmetrikus vagy szubtraktív (felcserélő) kétnyelvűségnek. Ám létezik egy másfajta kétnyelvűség is: az additív (hozzáadó) jellegű, amely gazdagítja a beszélő nyelvi és kommunikációs repertoárját, de nem veszélyezteti anyanyelvét. Ez utóbbi formát azonban nem nagyon ismerik, vagy ismerik el a határon túli magyar kisebbségek (Kontra, 1999: 25-26). A nyelvcseré nem a kétnyelvűségtől, nem a többségi nyelv tudásától vagy nem-tudásától függ (noha a kisebbségi beszélők gyakran ez utóbbival védekeznek ellene), hanem egyéb szociológiai tényezőktől: a nyelv szerepétől, használati terétől, státusától az adott közösségben (Gal 2002).

Nyilvánvaló, hogy az ukrán (nemzet)állam továbbra is saját nemzeti nyelvének dominánssá tételét fogja szorgalmazni, viszont egyéb szociológiai tényezők nem utalnak arra, hogy az egy tömbben élő magyar kisebbség a nyelvi asszimiláció útjára lépne. Mind Gereben Ferenc 1991 és 1994 között végzett nyelvhasználattal

kapcsolatos felmérése (Gereben 1998: 91-98), mind a később e téren végzett vizsgálatok (Csernicskó 2003: 68-87) azt mutatják, hogy az egy tömbben élő kárpátaljai magyarok a legtöbb használati szinten magyarul, illetve „két nyelven”, magyarul és még egy nyelven (ukránul vagy oroszul) kommunikálnak. Emellett az ukrán nyelv presztízse sem nagyobb a magyarénál, bár az állam kétségtelenül az ukránt teszi dominánssá bizonyos színtereken (pl. felsőoktatás, hivatalok).

Az anyanyelvhez való pozitív, illetve az ukrán mint államnyelvhez, valamint a kétnyelvűséghez kapcsolódó negatív viszonyulást nyilvánvalóan nem csak az ukrán állam nemzetépítő nacionalizmusa, hanem az anyaország Ukrajnával ellentétes nacionalizmusa is befolyásolja. Az, hogy a magyar állam határon túli magyarokkal kapcsolatos politikájában a magyar nyelv védelmét hirdeti és támogatáspolitikája is erre irányul (Bárdi 2004), hozzájárul ahhoz, hogy határon túli magyar nemzetiségű közösségek körében felértékelődik az anyanyelv identitást őrző, magyar nemzethez kötő szerepe. A kétnyelvűségtől való félelmet is erősítik a magyarországi (politikai) körökben nyelvvesztésről, identitásvesztésről szóló kijelentések.

Az ukrán nyelv tanulásának belső feltételrendszeréhez hozzátartozik az is, milyen a kisebbségi magyarok viszonya az ukrán államhoz, mennyiben érzik magukat ukrán állampolgároknak. Mivel az ukrán kormányzó elit láthatóan az egynyelvű nemzetállam építése érdekében munkálkodik, viszont a magyar kisebbség számára az anyanyelv megtartása nagyon fontos, természetes, hogy nem tapasztalhatunk túl pozitív attitűdöket az állam, általában Ukrajna irányában. Másrészt viszont nem jelenthetjük ki egyértelműen, hogy a magyar kisebbség és az ukrán állam viszonya ellenséges, ugyanis a '90-es évek elején elnyert kisebbségi jogok nagy lehetőségeket nyitottak meg a kárpátaljai magyarok számára. Inkább úgy tűnik: a magyar nemzetiségű közösségek a fiatal ukrán államról kevésbé vesznek tudomást, nem érzik magukat ukrán állampolgároknak (Csernicskó 1998a: 134). Csernicskó István szerint a jelenlegi nem túl kedvező gazdasági viszonyok is nagyban rontják a magyar kisebbség kötődését az ukrán államhoz.

3. *Mezővári gyermekek nyelvi szocializációja*

2003 októberében és 2004 júniusában Mezőváriban végzett terepmunkákon vizsgáltam a helyi közösségben, pontosabban a legfiatalabb generáció körében, hogy milyen esélyeik vannak arra, hogy eljussanak az additív kétnyelvűség, vagyis az államnyelv tudásának állapotába, és miképpen befolyásolná ez a nyelvtudás a jövőjüket (mind személyes, mind közösségi szinten). A legfiatalabb generáció alatt a 4 és 10 éves kor közötti gyermekeket értem. Ezeknek a gyermekeknek a nyelvelsajátítását, nyelvhasználati szokásait a *nyelvi szocializáció* alakítja ki. Különböző tényezők hatására alakul ez a folyamat. Az alapvető tényezők a következők: környezeti hatás, a szülők hatása, az intézményes nevelés (óvoda, iskola) hatása, valamint a

kortársak hatása. Ugyanúgy meg kell vizsgálni helyi szinten az államnyelv tanulásával, tanításával kapcsolatos belső feltételeket. Mindezekre a folyamatokra pedig hatással lehet a (politikai) hármass rendszer, tehát mind a nemzetállam (nyelvi) kisebbségpolitikája, mind az anyaország magyarságpolitikája úgymond felülről vezérelheti a nyelvi szocializációt.

3.1. A nyelvi szocializáció egyes tényezőinek vizsgálata

Külső feltételek

A) Környezeti hatás: Vari / Mezővári

Mezővári Ukrajna Kárpátalja megyéjének Beregszászi járásában helyezkedik el. Határmenti település, de határátkelővel nem rendelkezik, természetes határként a Tisza folyó választja el a magyarországi területektől. A járási központtól, Beregszásztól kb. 20 km-re, a beregsurányi határátkelőtől kb. 40 km-re található. A legutolsó népszámlálás adatai szerint lakosainak száma 3120 fő. Néhány betelepült ukrán családot, illetve házasság révén a faluba került ukrán és orosz nemzetiségű személyt leszámítva a lakosok a magyar nemzetiséghez tartoznak.

Alapvetően egynyelvű, magyar nyelvű közegről van tehát szó. Kérdőíves vizsgálatom alapján is megmutatkozik, hogy a lakosok elsősorban a magyar nyelvet használják. Családon belül pedig egyértelműen mind a három generáció magyarul kommunikál egymás közt és egymással, így gyermekeikhez is minden esetben magyarul szólnak. Ez a magyar dominanciájú kommunikáció azért lehetséges, mert Mezővári a határmenti magyar nemzetiségű tömbben helyezkedik el, és a lakosok elsősorban ezen a tömbön belül mozognak, ahol kisebb szükség van az ukrán nyelvtudásra. Kérdőíves felmérésemből az derül ki, hogy a Mezővári középső generáció nagyon jól beszél magyarul (3, 91), oroszul csak kicsit (1, 85), viszont ukránul inkább csak értenek (ha egyáltalán), de nem beszélnek (1,11).

A családok többsége itt is, mint ahogy általában a kárpátaljai magyarokra jellemző, függetlenítette magát az államtól – anyagi értelemben. Ki háztáji gazdálkodással, ki falusi turizmussal (amelynek keretében elsősorban Magyarországról érkező vendégeket fogadnak), ki csempészettel keresi meg rendes jövedelme többszörösét. Ennél fogva szintén kevés jelentőséget tulajdonítanak az állami nyelvnek (Cserniczkó 1998a).

A település vallási életében a református egyháznak van döntő szerepe, amely magyar nyelven tartja istentiszteleteit. A kisebbségi magyar református egyházra itt is jellemző, hogy a magyar nyelv, és a magyar identitás elhivatott védelmezője.

A tömegtájékoztatói eszközökről elmondható, hogy a határ mentén élő magyarok elsősorban a náluk még fogható magyar televíziós csatornákat nézik, magyar rádióadókat hallgatnak, valamint a Kárpátalján megjelenő magyar nyelvű lapokat olvassák (Cserniczkó 1998a: 121-125). A kérdőíves felmérés adatai szerint a me-

zővári lakosok körében is a magyarországi, illetve ukrainai magyar nyelvű médiák a népszerűek.

A település (nyelvi) adottságait megvizsgálva kijelenthetjük, hogy a gyerekeket a nyelvi szocializáció során szinte csak a magyar nyelv hatása éri. A környezetükben élő felnőttek magyarul szólnak hozzájuk, vasárnap a templomban magyarul hallgatják az istentiszteletet, a televízióból és a rádióból magyar nyelven kapják az információt – így a környezet aligha nevelheti őket kétnyelvűsége.

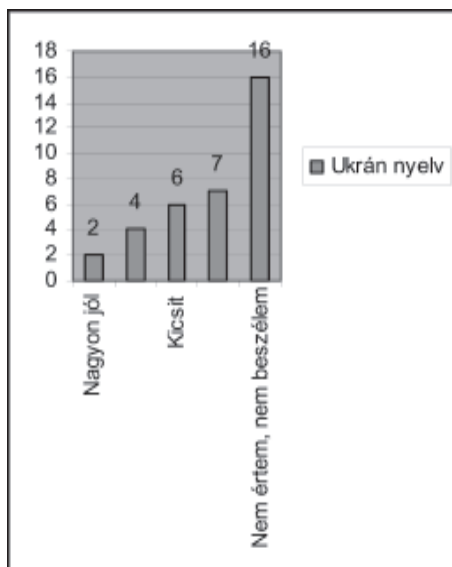
B) A szülői hatás

Az elsődleges nyelvi szocializáció színtere a család. Az előző pontban láthatuk, a mezővári szülők többsége a magyar nyelvet használja családon belül, így a gyermek is ezt sajátítja el anyanyelveként. A vegyes házasságok még mindig ritkák. Kevés olyan eset fordul elő, hogy a gyermek két nyelvvvel találkozna már az otthoni közegben, és így a nyelvsajátítás kezdetétől fogva kétnyelvű lenne.

A szülők nyelvtudásáról már az előző pontban röviden beszámoltam. A mellékelt ábra az ukrán nyelvtudást mutatja kiegészítésképpen. Láthatjuk, hogy kevés szülő beszél az ukrán nyelvet, és ez természetesen meghatározó tényező lehet a gyermek nyelvtanulása során, hiszen otthon nem kap pozitív mintát, és a tanulásban sem kap segítséget a szülőktől.

A kérdőív egy fontos kérdése a nyelvi szocializáció szempontjából, hogy tanítja-e a szülő tudatosan magyar, ukrán, orosz, illetve más idegen nyelvre gyermekét. A magyar nyelvet (mint az identitás legmeghatározóbb tényezőjét) természetesen nagyon fontosnak tartják a szülők (33 igen, 2 nem válaszolt). Érdekes, hogy az ukrán nyelvre való tanításnak is hasonlóan nagy a támogatottsága a szülők körében (33 igen, 1 nem válasz érkezett; 1 szülő nem válaszolt a kérdésre). Az ukrán nyelv szeretete természetesen nem igazán jellemző a szülők körében. Viszont gyakorlati hasznának belátása miatt a szülők szeretnék, ha gyermekük beszélné az ukrán nyelvet. Tehát a szülők esetében úgy tűnik, hogy nem beszélhetünk belső ellenállásról, negatív attitűdről az ukrán nyelvvvel szemben.

„Az ukrán nyelvet pedig azért tartom fontosnak, mert itt a mi országunkban az ukrán nyelv nélkül nem tud sem tanulni tovább, sem dolgozni.” (adatközlő₄)

C) Az intézményes nevelés hatása

Az intézményes nevelés a másodlagos nyelvi szocializációt képviseli. Az intézményeken keresztül elsősorban a nemzetállam kisebbségpolitikája és nyelvpolitikája érheti el magyar nemzetiségű állampolgárait: kötelezheti őket bizonyos nyelvek (elsősorban természetesen az államnyelv) tanulására. Az anyaország magyarságpolitikája is hatással van közvetett módon az intézményes nyelvi nevelésre, amennyiben a magyar állam, illetve magyarországi alapítványok anyagilag támogatják a kárpátaljai magyar intézmények, köztük a magyar tannyelvű iskolák létrehozását és működtetését.

Két intézmény kerül szóba a 4 és 10 éves kor közötti gyerekek nyelvi oktatásával kapcsolatban: az óvoda és az általános iskola.

Óvodai nevelés

Mezőváriban magyar óvoda van. Ez szintén az újabb rendszerrel járó fejlemény, ami a magyar kisebbségek jogainak növekedését mutatja, hiszen 1988-ig Kárpátalján hivatalosan nem léteztek magyar nyelvű óvodák, noha a magyar falvakban az óvónők többsége magyarul szólt a gyerekekhez. Az első hivatalosan is magyar óvodák 1989-ben nyíltak a területen (Cserniczkó 1998a: 104).

A mezővári óvodában magyar nyelven folynak a foglalkozások. Általában a gyerekek többsége egynyelvű, magyar anyanyelvű. Az óvónők elmondása szerint nagyon ritka az olyan gyermek, amelyik a magyar nyelven kívül más nyelvet is hall otthon. Kétnyelvű gyermeket ritkán lehet találni a mezővári óvodában.

Mezőváriban már az óvodában megkezdődik az ukrán nyelv tanítása – bár nagyon kezdetleges szinten. Az utóbbi évek előírásainak megfelelően az óvónők a nagycsoportosok számára tartanak ukrán nyelvű foglalkozásokat. Ezek a foglalkozások elsősorban arra irányulnak, hogy megalapozzák az iskola előtt álló gyerekek ukrán nyelvtudását, és általában szoktassák az idegen nyelv tanulásához őket. Emellett hangsúlyt fektetnek arra is, hogy kialakítsák a megfelelő világképet a gyermekekben: felkészítsék őket a kisebbségi lét elfogadására, formálják identitásukat, kialakítsák hazaképüket.

Nehézséget okoz viszont a program során, hogy maguk a nevelők sem tudnak ukránul, tehát gyakorlatilag a gyerekekkel együtt sajátítják el a leckéket. Az ukrán állam viszont – gazdasági vagy egyéb okokból – nem segíti az óvónőket olyan értelemben, hogy támogatná ukrán nyelvtanulásukat, illetve segítené bármilyen eszközzel is az ukrán nyelvvel való ismerkedést az óvodában. Általában túl nagy eredményekről nem lehet beszámolni az óvodai ukrán nyelvtanítás kapcsán. Mindenesetre legalább elindítja a gyermekeket a nyelvtanulás útján. Ez a fajta ismerkedés nem okozhat semmiféle „elukránosodást”, hiszen a foglalkozás során a magyar értékekre ugyanúgy felhívják a figyelmet, a két nép összehasonlító megismertetése folyik.

Iskolai nevelés

Mezőváriban magyar tannyelvű iskola működik. Ez a II. Rákóczi Ferenc Általános és Középiskola. A gyerekek itt magyar nyelvű oktatásban részesülhetnek akár 18 éves korukig. Nyilvánvaló az olyan „kiváltságokkal” rendelkező iskola, amely magyar anyanyelvén taníthatja a gyermekeket, elsősorban erre is helyezi a hangsúlyt.

Ukrán nyelvoktatás korábban egyáltalán nem folyt az iskolában, a mezővári diákok oroszul és franciául tanulhattak. Az 1989-es nyelvtörvény elfogadása után 1990-től kezdődött meg az ukrán nyelv tanítása – kötelezően, mint a többi ukrainai, így kárpátaljai magyar iskolában is (Csernicskó 1998a: 166). Jelenleg az alsó tagozaton heti 2, illetve 3 órában tanulják az ukrán nyelvet a gyerekek. Azonban – mint a legtöbb magyar tannyelvű iskolában – nehézségek sorozatával kell megküzdeni ahhoz, hogy a gyerekeket megfelelő ukrán nyelvoktatásban részesítsék.

Elsődleges probléma, hogy a magyar anyanyelvű, egynyelvű háttérrel rendelkező gyermekek számára nem megfelelő az államilag kiadott tanterv. Az ukránt tanító tanárnő elmondása szerint a gyerekeknek úgy kellene tanítani az ukrán nyelvet, mintha ők már egy bizonyos fokú nyelvtudással érkeztek volna az iskolába. Részben az anyanyelvűeknek szóló tanterv következménye, hogy a módszerek sem hatékonyak, és elavultak. Kommunikációközpontúság helyett – amire a magyar gyerekeknek leginkább szükségük volna – a nyelvtanra helyezi a hangsúlyt. Az iskola a szükséges segédeszközökkel sincs felszerelve: nincsenek szótárak, szemléltető eszközök. A tankönyvek is sokáig hiányoztak – úgy tűnik, talán mostanra már elkészülnek. Az eszközhiány nagyon megnehezíti mind a tanítók, mind a tanulók dolgát a nyelvtanulás során.

Nehézséget jelent az is, hogy nem csak a diákok, de a tanárok sincsenek birtokában a megfelelő szintű ukrán nyelvtudásnak. Kevés az olyan magyar anyanyelvű tanár, aki ukrán nyelvből szerzett volna szakképesítést. Általában az orosz tanároknak jut a feladat: tanítsák meg a gyerekeket az államnyelvre. A mezővári iskola egy olyan tanárnőt alkalmaz, aki magyar anyanyelvű és ukrán szakképesítéssel rendelkezik. A magyar nemzetiségű ukrán tanárok hiánya miatt, valamint mivel az egykori orosz tanároknak, illetve a tanítóknak nincs meg a kötelező óraszámuk, mégiscsak rájuk marad a feladat, hogy a magyar egynyelvű gyermekeket ukránul tanítsák. Mivel azonban egyáltalán nem tanulták az ukrán nyelvet, félnek a tanításától, nem szívesen vállalják. Nagyon sok felkészülést igényel a tanítónőktől az államnyelv tanítása. A megfelelő nyelvtudás és módszerek hiányában félő, hogy nem érnek el eredményeket, sőt esetleg akaratlanul ártanak is a gyermek idegen nyelvi fejlődésének. A nem ukrán szakos vagy eddig ukrán nyelvet nem tanító tanárok számára ugyan szerveztek továbbképzést, ám a résztvevő tanárok szerint ez nem sok segítséget adott nekik.

A problémák áttekintése után kimondhatjuk: a mezővári iskola a külső feltételek teljes hiánya miatt nem alkalmas az ukrán nyelv tanítására. Ha a fennálló nehéz-

ségeket figyelembe vesszük, nem csoda, hogy a magyar tannyelvű iskolákban nem érnek el nagy eredményeket. Sőt, a tanárok állítása szerint a legtöbb gyerek még társalgási szinten sem sajátítja el az államnyelvet. Az ukrántudás alacsony foka a későbbiekben fog nagy problémákat okozni a gyerekek számára, amikor a továbbtanulás, illetve a munkalehetőségek terén az államnyelv nem-tudása miatt beszűkülnek a lehetőségeik. Cserniczkó (1998a: 169-170) „szegregációs” / elszigetelő” jelzővel illeti ezt az oktatási modellt: „Az államnyelv oktatásának jelenlegi körülményei az ún. szegregációs oktatási modellre emlékeztetnek. (...) a kisebbségekkel szemben alkalmazásának lényege, hogy az oktatás a kisebbség nyelvén folyik, és nem vagy csak nagyon alacsony határfokon oktatják a többségi nyelvet a kisebbség szegregálásának, elszigetelésének, esélyegyenlőségének megvonása céljából (...)”

D) *A kortársak hatása*

Gyerekek között nagyon fontos (nyelvi) minta lehet a kortárs is. Mivel a mezővári gyerekek egynyelvű, magyar nyelvű közegben nőnek fel, ezért nem is nagyon találkoznak más nyelven beszélő, hasonló korú gyerekekkel. Ennél fogva nyelvi szocializációjuk során a kortársaktól is csak az egynyelvűség tapasztalatát kapják; az egynyelvűséget tartják természetes, „helyes” állapotnak. Ha mégis előfordul az a ritka eset, hogy találkoznak egy más nyelven is tudó kortársukkal, őt is a magyar nyelv használatára kényszerítik.

Belső feltételek (identitástudat, attitűdök) az ukrán nyelv megtanulásához

A nyelvi szocializáció tényezői, a külső feltételek vizsgálata nem elegendő a mezővári gyermekek ukrán nyelvtanulásával, az additív kétnyelvűség elérésével kapcsolatban. Az ukrán nyelv esetében ugyanis nem egyszerűen egy idegen nyelv megtanulásával kapcsolatos nehézségekről kell beszélünk. Hiszen az ukránnal mint az ukrán (nemzet)állam nemzeti nyelvével kapcsolatban nem semleges a magyar kisebbség hozzáállása. Az ukrán nyelv mint az állam nemzetépítő nacionalizmusának legegységibb megtestesítője jelenik meg számukra, amellyel szemben áll az anyaállam nacionalizmusát képviselő magyar nyelv, amely egyben a mezővári magyarok anyanyelve.

A Mezőváriban élő magyar nemzetiségnél is általában megfigyelhető a hazakép körüli bizonytalanság. Nem érzik magukat Ukrajnához tartozónak, de tisztában vannak vele, hogy Magyarországot sem nevezhetik hazájuknak. Kérdés, milyen hatással van ez a bizonytalan identitástudat, ez az Ukrajnával szembeni érdektelenség a gyerekek ukrán nyelvtanulására. Az ukrán nyelvet tanító tanárnő szerint nagyon is meghatározó ez a fajta ellenérzés a nyelvtanulás sikertelenségében: „Eleve belülről fakad az a hozzáállás ehhez a nyelvhez ... ez az utálat, ez az undor. És nem haladunk. Nem tudunk haladni.” (tanárnő, Mezővári, 2003. 10. 26.)

Az ukrán nyelvvel szembeni negatív attitűd mellett egy az anyanyelvvel kapcsolatos nagyon erős pozitív attitűd is megjelenik. A mezővári magyar közösség számára is az anyanyelv a legmeghatározóbb identitásépítő elem. Másrészt viszont a magyarok többsége tisztában van azzal, hogy az ukrán nyelvtudásra szüksége lehet, még ha nem is érzi magát igazán Ukrajnához tartozónak. Ez a hozzáállás leginkább a szülők részéről fogalmazódik meg, akik többségében mellette állnak annak, hogy gyermekük megtanulja az államnyelvet – gyakorlati haszna miatt. Emellett persze rendkívül fontosnak tartják az anyanyelv ápolását, helyes használatát is. Ez a hozzáállás az additív kétnyelvűséghez megfelelő háttérrel biztosítana.

Jövőkép – avagy: Miért lesz szüksége a mezővári legifjabb generációnak az additív kétnyelvűségre, vagyis az államnyelv tudására?

Jelenleg a nyelvi szocializáció tényezőinek, a nyelvtanulás külső és belső feltételeinek áttekintése alapján úgy tűnik, a mezővári gyermekek dominánsan magyar egynyelvűek maradnak. Az egynyelvűségi (kisebbségi nyelvű) állapotban maradásnak az okozója egyrészt az ukrán állam, mivel – tudatosan vagy egyszerűen a rossz gazdasági helyzetből adódóan – nem teremti meg az államnyelv oktatásának feltételeit. Ennek pedig az a veszélye, hogy a magyar kisebbség – mivel nem tudja az államnyelvet – elszigetelődik. Másrészt az egynyelvűségi állapot a másik fél, az anyaország politikájának is következménye. Magyarország kisebbségpolitikájában ugyanis fontos cél a magyar anyanyelvű közösségek fenntartása. Ebből következően azonban – bár céljai ellentétesek az ukrán nemzetállammal – az ukrainai magyarokkal szemben alkalmazott (tudatos vagy közvetett) kisebbségpolitika az elszigetelést segíti.

Emellett a szomszédos magyar állam gazdaságilag is nagy befolyással van az ukrán-magyar határ mentén élő kárpátaljai magyarokra. A gazdasági vonzás miatt az egy tömbben élő magyarok, így a mezőváriak körében is sokkal nagyobb presztízse van a magyar nyelvnek – és itt nem csak a magyar nyelv identitást őrző szerepéről beszélünk, hanem a magyar nyelvről, mint megélhetési forrásról. A Magyarország felé orientálódás azonban legalább akkora veszélyt jelent a kárpátaljai magyarság számára, mint az asszimiláció. Ha „fogyóban van a magyar”, amire olyan gyakran hívják fel a kisebbségi magyarok figyelmét, az a kárpátaljai közösség esetében elsősorban a Magyarországra költözés miatt lehetséges. Ráadásul ennek következtében a kárpátaljai magyar közösségek biztos alapja, az összefüggő magyar tömbök is megbomlanak (Cserniczkó 2002a: 154).

Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozása a kárpátaljai magyarokat egyre inkább a teljes elszigetelődés felé viszi. A magyar-ukrán határ egyben az Európai Unió határa lett, ez pedig a kárpátaljai magyarok eddigi kereseti forrásának jelentős megcsappanását fogja jelenteni. Az első kézzel fogható rendelkezés, amelyet a kárpátal-

jai magyarok megtapasztalhattak, a 2003 novemberében Magyarország részéről Ukrajna felé bevezetett vízumkényszer. Noha a magyar kisebbség jelentős előnyöket élvez a vízum megszerzésekor, illetve további kedvezőbb elbírálásokban részesülhet, a korábbi életmódját (illegális munkavállalás, csempészet, átköltözés, magyarországi iskolalátogatás stb.) nem valószínű, hogy hosszabb távon is folytathatja. A Magyarországgal való kapcsolattartás schengeni korlátozásainak következtében – amennyiben a magyar nemzetiségű közösség megmarad egynyelvűnek – bekövetkezhet a kárpátaljai magyarság teljes elszigetelődése, saját területére való visszaszorulása. Ez abban az esetben nem jelentene problémát, ha ez a terület gazdaságilag olyan szinten állna, hogy a magyarság képes lenne az önfenntartásra. Kárpátalja ipara elenyésző jelentőségű, mezőgazdasága pedig katasztrofális állapotban van. (Csernicskó 1998a: 81-86). Ezen kívül a kárpátaljai magyarság lélekszáma sem elegendő ahhoz, hogy megvalósítsák saját teljes területi autonómiájukat.

Tehát az eddigieket áttekintve kimondhatjuk: az egynyelvűség, a magyar anyanyelvűség nem biztosíték a kárpátaljai magyarság megmaradására, hanem az elszigetelődés, beszűkülés veszélyét rejt magában. A mezővári legfiatalabb generáció jövője szempontjából nem kedvező az egynyelvű (kisebbségi magyar nyelvű) szocializáció.

Feltehetjük a kérdést: Miért van szüksége az államnyelvre a kárpátaljai magyar nyelvű kisebbségnek, így a mezővári gyerekeknek?

Egy Mezőváriban élő magyar egynyelvű gyermek először akkor érezheti meg egynyelvűsége hátrányát, amikor a továbbtanulás kérdése kerül szóba. Természetesen biztosítva van a kisebbségi nyelvűek számára is néhány intézmény, szak, ahol képesítést szerezhetnek, ám ezek korlátozott számúak. A legnagyobb baj nem is a magyar nyelvű egyetem hiánya, hanem a szakképzés körüli problémák. Megkérdeztem több mezővári gyereket: *Mi szeretnél lenni, ha nagy leszel?* Normális esetben erre a kérdésre bármilyen választ is ad a gyermek, csak örülhetünk: vannak álmai, terve a jövővel kapcsolatban. Viszont, amikor egy csak magyarul beszélő mezővári gyerek azt mondja, hogy orvos, rendőr vagy fodrász szeretne lenni, és itt akar élni a falujában, nem lehet *igazán* örülni a válaszoknak. Kárpátalján ugyanis – ha egy gyermek nem sajátítja el megfelelő szinten az ukrán nyelvet – a következő szakmákat tanulhatja meg a magyar nyelvű kisebbség: ruhakészítő, vízvezeték-szerelő/hegesztő, szobafestő-mázoló, gépszerelő, C kategóriás gépkocsivezető, mezőgazdász, zene-pedagógus, óvónő, tanár(nő) vagy felcser (Orosz, 1999: 70-72). Önálló magyar szakmunkásképző intézmény nincs Kárpátalján. Ám még a magyar osztályok sem igazán magyar tannyelvűek, mert bár a műveltségi tárgyak oktatása magyar nyelven folyik, éppen a szakmai rész tanítása zajlik a legtöbb helyen teljesen vagy nagyobb részben ukrán vagy orosz nyelven (Csernicskó 1998a: 111).

A felsőoktatás tekintetében valamivel jobb a helyzet. Főképpen amióta megalakult a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola 1996-ban, amely azonban nem álla-

mi intézmény, hanem teljes egészében a kárpátaljai magyar civil szervezetek tartanak fenn – magyarországi támogatásokból. (l. Cserniczkó 1998a: 113-114; Orosz 1999: 74-76). Ezen kívül a magyar nyelvű fiatalok az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológia Tanszékén, valamint matematika, fizika és biológia szakon (ahol vannak magyar nyelvű előadások is) tanulhatnak anyanyelvükön. A felsőoktatásban sincsenek korlátlan lehetőségek: jogot, orvostudományt, közgazdaságtudományt vagy műszaki tudományokat nem oktatnak magyarul – ehhez Ukrajnában már szükség van az államnyelv tudására. Emellett a kárpátaljai magyar fiatalok magyarországi egyetemeken is szerezhetnek felsőfokú végzettséget. Itt azonban fennáll annak a veszélye, hogy a fiatal Magyarországon is marad, nem a kárpátaljai magyarságot gazdagítja megszerzett tudásával. Ha pedig visszatér Ukrajnába, az államnyelvbeli hiányosságai miatt az elhelyezkedés esélyei lecsökkennek számára. Ez pedig csupán a térség munkanélküliségi rátáját emelné, gazdasági problémáit növelné (Cserniczkó 1998b: 23). Az ukrán nyelv tehát a mezővári magyar fiataloknak nem csupán a továbbtanulás, de a későbbi elhelyezkedés szempontjából is nélkülözhetetlen – ha Ukrajnában akarnak dolgozni.

Az ukrán nyelv elsajátítása lényeges az ukrán államon belüli kommunikáció szempontjából is. Ha a magyar kisebbség nem ismer semmilyen közvetítő nyelvet az a teljes elzárkózást jelenti az országban élő többi nemzetiség előtt. Ez pedig tovább növelheti a nyelvi és etnikai konfliktusokat. A magyar kisebbségnek szüksége volna egy olyan értelmiségi rétegre, amely képviselheti érdekeit az ukrán állam felé. A magyar nemzetiségű kisebbség nem tud érvényt szerezni akaratának Ukrajnában, mert nem tud felszólalni, sőt nem is tudja, mi történik körülötte az országban. Ez az információhiány nagyon veszélyes lehet, mivel így a magyar kisebbség nem tudja, mivel szemben kellene védekeznie, illetve mit kellene támogatnia vagy elleneznie.

Az államnyelv megtanulása nem kell, hogy nyelvcsere-t jelentsen. Az additív két-nyelvűség kiút lehetne a kárpátaljai magyarok számára. Az ukrán állam nemzetállamként viselkedik, ezért az ukrán nyelvet mint nemzetépítő elemet kívánja erősíteni. Az egy tömbben élő magyar kisebbséggel szemben az állam nyelvpolitikájában, mivel az asszimiláció, a nyelvcsere majdnem lehetetlennek tűnik, a szegregációs oktatási modell alkalmazza. Azáltal, hogy a kárpátaljai magyarokat az egynyelvűség (kisebbségi nyelvűség) állapotában tartja az országon belüli elszigetelésükre törekszik. A kárpátaljai legfiatalabb generációnak, amely már kapcsolatba került az ukrán nyelvvel, arra kellene törekednie, hogy minél jobban elsajátítsa azt, hogy ezáltal megakadályozza a közösség elszigetelődését, önmagába zárulását. A kárpátaljai magyar szervezeteknek és politikusoknak pedig azért kellene küzdeniük, hogy az ukrán állam megteremtse az államnyelv megtanulásának (külső) feltételeit, hogy a magyar nemzetiségű kisebbség eleget tudjon tenni az állam nyelvi követeléseinek.

A magyar államnak is változtatnia kellene a kárpátaljai magyarokkal szembeni politikáján. Bármilyen paradoxnak hangzik is, a magyar államnak a kárpátaljai

tömbmagyarságot abban kellene segítenie, hogy megtanulhassák az államnyelvet. Természetesen emellett a magyar anyanyelv ápolása továbbra is fontos feladat. A kárpátaljai magyar közösségek így additív kétnyelvűekké válhatnak, vagyis – területi és társadalmi adottságaikból is következően – mind anyanyelvüket megtarthatnák, mind az ukrán államban jobban érvényesülhetnek.

Az additív kétnyelvűség többet is jelenthet, mint csupán az államnyelv tudását. A két nyelven tudó ember közvetítő szerepet is játszhat: az ukrán állam és a kárpátaljai magyar nemzetiségű kisebbség között, sőt akár az ukrán állam és a magyar állam között. A kárpátaljai magyar kisebbség határmenti helyzetét nem csak a jelenlegi – többnyire illegális – eszközökkel használhatja ki. Ha beszéli az államnyelvet, felismerheti mekkora szerepet vállalhat a magát az orosz nemzettől elkülöníteni akaró, Európa és Nyugat felé forduló Ukrajna életében.

Az additív kétnyelvűség elérése azonban a jelenlegi helyzetben szinte lehetetlen. Ehhez az egymást befolyásoló, és főképpen a kisebbség (nyelvi) helyzetét meghatározó hármas rendszer mindegyik tagjának, mind az anyanemzet magyarságpolitikájának, mind az ukrán állam nemzetépítő nacionalizmusának és kisebbségpolitikájának, mind pedig a kárpátaljai magyar nemzetiségű kisebbségnek saját (nyelvi) helyzetéről, identitásáról és a magyar és ukrán államokhoz való viszonyulásáról való gondolkodásmódjának meg kellene változnia.

IRODALOM

- BÁRDI Nándor (2004): Látszat és való I-II. *Nyelvünk és Kultúránk*, 2004/2-3. 5-25, 11-41.
- BARTHA Csilla (1999): *A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- BRUBAKER, Rogers (1996): *Nationalism reframed: nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press
- CSERNICKÓ István (1998a): *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó / MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest.
- CSERNICKÓ István (1998b): Az ukrán nyelv Kárpátalján. *Regio* 1998/1. 5-48.
- CSERNICKÓ István (2002): A magyarok és a magyar nyelv helyzete Kárpátalján. In: „*A nyelv néktek végső menedéktek...*”. *Küzdelem a magyar nyelvért a három régióban* (Szerk.: Maróti István – Székely András Bertalan). Nyelvápolók Szövetsége, Budapest
- CSERNICKÓ István (szerk.) (2003): *A mi szavunk járása*. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba. „PoliPrint” Kft., Ungvár
- GAL, Susan (2002): Mi a nyelvcsere, és hogyan történik? In: *Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény*. (Összeállították az ELTE TFK magyar nyelvtudományi tanszékének tanárai). Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- GEREBEN Ferenc (1998): Az anyanyelv az identitástudat szerkezetében. *Regio* 1998/2. 95-112.
- GEREBEN Ferenc (2002): A Kárpát-medencei magyarság identitástudatának regionális és össznemzeti vonásai. In: *Éltető anyanyelvünk: Mai nyelvújítás elmélete és gyakorlata*. Írások Grétsy László 70. születésnapjára (Szerk.: Balázs Géza – A. Jászó Anna – Koltói Ádám). Tinta Kiadó, Budapest. 186-192.
- HROCH, Miroslav (2000): A nemzeti mozgalomtól a nemzet teljes kifejlődéséig: a nemzetépítés folyamata Európában. *Regio* 2000/3. 3-26.

- JELENTÉSEK a határon túli magyarság helyzetéről. Ukrajnai magyarság (2004). Határon Túli Magyarok Hivatala, Budapest. www.htmh.hu/jelentesek2004/ukrajna2004.htm
- KELEMEN János (1998): Herder historicista nemzetfogalma. In: *Mi a nemzet?* Akadémiai Kiadó, Budapest
- KONTRA Miklós (2001): Egy s más a kétnyelvűségről. In: *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás* (Szerk.: Sándor Klára). JGYF Kiadó, Szeged
- KORTS, Külliki (2000): Az állam és a kisebbségek viszonya Észtországban. *Regio* 2000/1. 69-93.
- KUZIO, Taras (2002): Identitás és nemzetépítés Ukrajnában. A „másik” meghatározása. *Regio* 2002/1. 94-120.
- OROSZ Ildikó (1999): Kisebbségi oktatás Kárpátalján. *Nyelvünk és Kultúránk*, 106. 61-77.
- PLAMENATZ, John (1995): A nacionalizmus két típusa. In: Breuer Zoltán – Deák Ágnes (szerk.): *Eszmék a politikában: A nacionalizmus*. Tanulmány Kiadó, Pécs. 52–67.